

Հայաստանի Հանրապետության Կենտրոնական բանկ

ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՓԱՍՏԱԹՈՒԹՂ

*ՀՀ պետական բյուջեի հիմնական
հարկատեսակների կանխատեսման
վիճակագրական մեթոդները և դրանց
կիրառման արդյունքները*

Հեղինակ՝

Վահրամ Զանվելյան

Դրամավարկային քաղաքականության վարչություն

ԵՐԵՎԱՆ

Բովանդակություն

Ներածություն.....	4
Ավելացված արժեքի հարկի (ԱԱՀ), ակցիզային հարկի և մաքսատուրքի կանխատեսման մեթոդաբանությունը	5
ԱԱՀ, ակցիզային հարկի և մաքսատուրքի կանխատեսման արդյունքները.....	8
Եզրակացություններ.....	10

Սույն նյութի նպատակն է ներկայացնել պետական բյուջեի հարկային եկամուտների կազմում մեծ տեսակարար կշիռ ունեցող ԱԱՀ-ի, ակցիզային հարկի, մաքսատուրքի վիճակագրական վերլուծության մեթոդներով ստացված կանխատեսումային գնահատականները՝ ՀՀ ԿԲ-ի ֆինանսական ծրագրում օգտագործելու և ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության հետ պետական բյուջեի կազմմանն ու կատարմանն առնչվող քննարկումներին ՀՀ ԿԲ-ի գնահատականները ներկայացնելու նպատակով: Ստացված արդյունքները վկայում են հարկային եկամուտների վիճակագրական գնահատման մեթոդների կարևորության և արդյունավետության մասին:

Ներածություն

Զարգացող երկրներում դրամավարկային և հարկաբյուջետային քաղաքականությունների կոորդինացման փորձը ցույց է տալիս, որ այդ երկրները շարժվում են քաղաքականությունների, հետևաբար այդ քաղաքականությունները բնութագրող ցուցանիշների, փոխադարձ ծրագրման և համատեղ քննարկումների արդյունքում միասնական կարծիքի ձևավորման ուղղությամբ: Դա ենթադրում է, որ կենտրոնական բանկը պետք է ունենա նաև սեփական գնահատականներ պետական բյուջեի ցուցանիշների վերաբերյալ: Ներկայումս ՀՀ պետական բյուջեի վերաբերյալ փաստացի ցուցանիշների բավարար շարքի առկայությունը թույլ է տալիս արդեն իսկ մտածել վիճակագրական վերլուծության մեթոդներով բյուջեի հարկային եկամուտների կանխատեսման հնարավորության մասին: Տարբեր երկրներում այժմ կատարվում են նման վերլուծություններ և լայնորեն կիրառվում պետական բյուջեների նախագծերի, տնտեսական այլ ծրագրերի կազմման ժամանակ: Այդ մեթոդները բազմաթիվ են և դա հիմնականում պայմանավորված է երկրների տնտեսական զարգացման առանձնահատկություններով, վիճակագրական վերլուծության մեթոդների ներդրման աստիճանով և, իհարկե, պատմական շարքերի բավարարությամբ: Այդ մեթոդների ուսումնասիրումը կարևորվում է ՀՀ-ում կանխատեսումային առավել ճշգրիտ մոդելներ ստանալու համար, միաժամանակ ՀՀ հարկային համակարգի զարգացման առանձնահատկությունները թելադրում են հարկային եկամուտների կանխատեսման առանձնահատուկ մեթոդների մշակման անհրաժեշտությունը: Սույն նյութում փորձ է կատարվել ներկայացնել ՀՀ պետական բյուջեի հիմնական հարկատեսակների՝ ավելացված արժեքի հարկի, ակցիզային հարկի և մաքսատուրքի հարկման բազայի որոշման, հարկային օրենսդրության փոփոխությունների քանակական գնահատման մոտեցումները և դրանց հիման վրա, օգտագործելով ռեգրեսիոն վերլուծության տեխնիկան, ստանալ համապատասխան գնահատիչ հավասարումներ, որոնք կարող են կիրառվել նշված հարկատեսակների գծով մուտքերի կանխատեսման ժամանակ:

Ավելացված արժեքի հարկի (ԱԱՀ), ակցիզային հարկի և մաքսատուրքի կանխատեսման մեթոդաբանությունը

Սույն նյութում ներկայացվող ԱԱՀ, ակցիզային հարկի և մաքսատուրքի կանխատեսման մեթոդը մշակելիս հաշվի են առնվել նշված հարկատեսակների ճշգրտված բազաները և դրանց գծով իրականացվող վարչարարության ոլորտում կատարված փոփոխությունները:

Ռեգրեսիոն վերլուծության միջոցով ներկայումս ՀՀ ԿԲ-ում կատարվում են ավելացված արժեքի հարկի, ակցիզային հարկի և մաքսատուրքի կանխատեսումներ: Նշենք, որ ԱԱՀ-ը, ակցիզային հարկը և մաքսատուրքը միասին վերցված կազմում են պետական բյուջեի հարկային եկամուտների մոտ 70 %-ը: Նշված հարկատեսակների կանխատեսման մեթոդաբանության կառուցվել է՝ հաշվի առնելով դրանց վրա ազդող երկու կարևորագույն գործոնների ազդեցությունը.

1. **Հարկման բազա:** Ընտրվել է նշված հարկատեսակների օրենսդրությանը համապատասխանող հարկման բազայի փոխարինիչը (պայմանական բազան), որը ԱԱՀ-ի և ակցիզային հարկի համար նույնն է և ստացվել է հետևյալ կերպ.

- որպես հարկման բազայի մեկնարկային ցուցանիշ ընդունվել է համախառն ներքին արդյունքը,
- համախառն ներքին արդյունքից հանվել են զուտ անուղղակի հարկերը (անուղղակի հարկեր հանած սուբսիդիաներ)¹՝ ճյուղային համախառն ավելացված արժեքը ստանալու նկատմամբ,
- ճյուղային համախառն ավելացված արժեքից հանվել է ամորտիզացիայի գումարը՝ զուտ ավելացված արժեքը ստանալու նկատմամբ: Նշենք, որ ՀՀ պետական վիճակագրական ծառայության գնահատականներով այն կազմում է ՀՆԱ 14 %-ը,
- ճյուղային զուտ ավելացված արժեքից հանվել են եկամտի այն տարրերը, որոնք ըստ ՀՀ հարկային օրենսդրության չեն հարկվում, այդ թվում՝ գյուղատնտեսությունում ստեղծված ավելացված արժեքը ամբողջությամբ, շինարարությունում ստեղծված ավելացված արժեքի մոտ 50%-ը¹,

¹մասնավորապես, ԱԱՀ վճարում չեն կատարում բնակիչները, որոնց միջոցներով իրականացվում է կապիտալ շինարարություն, իսկ ըստ ՀՀ վիճակագրական ծառայության տվյալների կապիտալ շինարարության մոտ 50 %-ը կատարվում է բնակչության միջոցների հաշվին:

ծառայությունների ոլորտում ստեղծված ավելացված արժեքի 10%-ը², միջազգային վարկային և դրամաշնորհային միջոցների հաշվին իրականացվող ծախսերը:

Նշենք, որ ՀՀ-ում կիրառվում է անուղղակի հարկերով հարկման «ըստ նշանակման վայրի» սկզբունքը, այսինքն ՀՀ ներմուծվող ապրանքները հարկվում են, իսկ արտահանվող ապրանքների նկատմամբ կիրառվում է 0 % դրույքաչափ, ուստի հաջորդ քայլով գնահատված հարկման ներքին բազային ավելացվել է ապրանքների ներմուծումը և հանվել դրանց արտահանումը: ՀՀ հարկային օրենսդրությունը նախատեսում է որոշակի բացառություններ այդ ընդհանուր սկզբունքից, որոնք պետք է հաշվի առնել ԱԱՀ կանխատեսման ժամանակ: Այսպես, ներմուծվող ապրանքների մաքսային արժեքից հանվել է օգնության ձևով ՀՀ ներմուծվող ապրանքների և սարքավորումների, ներմուծվող ծխախոտի, բենզինի և դիզվառելիքի արժեքը (վերջիններս հարկվում են հաստատագրված վճարով): Առանձնահատուկ մոտեցում է կիրառվել հարկման բազայում ադամանդի ներմուծումը հաշվառելու հետ կապված: Նշենք, որ ադամանդի ներմուծվող հումքը մաքսային սահմանին չի հարկվում, սակայն պետք է հիշել, որ չի հարկվում նաև ադամանդի պատրաստի արտադրանքի արտահանումը և միաժամանակ հարկի վերադարձ էլ տեղի չի ունենում, հետևաբար ընդհանուր ներմուծումից ադամանդի ներմուծումը հանելու դեպքում պետք է այն հաշվի չառնել նաև արտահանման ժամանակ: Այս դեպքում, սակայն, առաջանում է ադամանդի համախառն թողարկումը հումքի և ավելացված արժեքի տարանջատելու խնդիր: Դրանից խուսափելու համար առավել նպատակահարմար է ներմուծման արժեքում թողնել ադամանդի ներմուծվող հումքի արժեքը, իսկ արտահանման դեպքում ներառել արտահանվող ադամանդի արժեքը, որն ի դեպ արդեն ներառում է ադամանդի արտադրության ճյուղում ստեղծված ավելացված արժեքը, որը հարկման ենթակա չէ և մեխանիկորեն հանվում է հարկման բազայից: Գյուղատնտեսական ապրանքները ԱԱՀ-ից ազատված լինելու պատճառով դրանց արտահանման դեպքում ԱԱՀ-ի վերադարձ տեղի չի ունենում, ուստի այն ևս պետք է հանվի, սակայն այդ ցուցանիշների կանխատեսումային գնահատականներ չունենալու պատճառով նշված ճշգրտումը ևս չի կատարվել: Ավելացնենք նաև, որ ՀՀ-ում ԱԱՀ կիրառվում է նաև ակցիզային հարկի և մաքսատուրքի նկատմամբ, բացառությամբ ակցիզային հարկի և մաքսատուրքի այն մասի, որ գանձվում է հաստատագրված վճարների ձևով, ուստի սովորական կարգով գանձվող ակցիզային հարկը և մաքսատուրքը ներառվել են ԱԱՀ հարկման բազայում:

---

² Ըստ ՀՀ Ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության փորձագիտական գնահատականների:

Որպես մաքսատուրքի հարկման բազա ընդունվել է ապրանքների ներմուծումը (առանց ադամանդի հումքի ներմուծման): Նշենք, որ մաքսատուրքի 10 % դրույքաչափով հարկվում են ոչ բոլոր ներմուծվող ապրանքները, սակայն առանձին ապրանքատեսակների ներմուծման կանխատեսվող ծավալների վերաբերյալ տվյալների բացակայությունը թույլ չի տվել կատարել մաքսատուրքի բազայի ճշգրտում:

2. Հարկային օրենսդրություն: ՀՀ հարկային օրենսդրության հաճախակի փոփոխությունները հաշվի առնելու համար կիրառվել են կեղծ (DUMMY) փոփոխականներ:

ԱԱՀ, ակցիզային հարկի և մաքսատուրքի կանխատեսման արդյունքները

Ստորև ներկայացնենք կանխատեսումային հավասարումների գնահատականները և արդյունքները՝ 1998-2004 թթ. ժամանակային շարքերի հիման վրա.

Ավելացված արժեքի հարկի ռեգրեսիոն վերլուծության արդյունքներ

անկախ փոփոխական								
կախյալ փոփոխական	C ազատ անդամ	BVAT - ԱԱՀ հարկման բազա *	DUMMY 1**	DUMMY 2	DUMMY 3	DUMMY 4	DUMMY 1 * Z	DUMMY 2 * Z
Ավելացված արժեքի հարկ	-6919 (-3.22) ***	0.081 (8.1)	13123 (5.13)	6695 (3.75)	3016 (3.66)	1573 (3.66)	-0.0405 (-3.54)	-0.0161 (-2.49)

* ստացվում է ՀՆԱ և ապրանքների ներմուծման հանրագումարից հանելով ապրանքների արտահանումը և գյուղատնտեսության ճյուղի ավելացված արժեքը

** կեղծ փոփոխականներ, որոնք բնութագրում են հարկային օրենսդրության փոփոխության ազդեցությունը

*** փակագծերում նշվածը T վիճակագրի արժեքն է

Ակցիզային հարկի ռեգրեսիոն վերլուծության արդյունքներ

անկախ փոփոխական					
կախյալ փոփոխական	C ազատ անդամ	BEXC - Ակցիզային հարկի հարկման բազա *	DUMMY 1**	DUMMY 2	DUMMY 3 * Z

Ակցիային հարկ	2745	0.008	2987	1656	0.009
	(5.06) ***	(3.43)	(3.90)	(2.25)	(6.68)

* ստացվում է ՀՆԱ և ապրանքների ներմուծման հանրագումարից հանելով ապրանքների արտահանումը և գյուղատնտեսության ճյուղի ավելացված արժեքը

** կեղծ փոփոխականներ, որոնք բնութագրում են հարկային օրենսդրության փոփոխության ազդեցությունը

*** փակագծերում նշվածը T վիճակագրի արժեքն է

Մաքսատուրքի ռեգրեսիոն վերլուծության արդյունքներ

անկախ փոփոխական	C ազատ անդամ	BCUS – ապրանքների ներմուծում	DUMMY 2*	DUMMY 1 * Z	DUMMY 3 * Z
կախյալ փոփոխական					
Մաքսատուրք	-760	0.03	-588	-0.002	-0.002
	(-2.36) **	(9.40)	(-3.44)	(-2.40)	(-5.01)

* կեղծ փոփոխականներ, որոնք բնութագրում են հարկային օրենսդրության փոփոխության ազդեցությունը

** փակագծերում նշվածը T վիճակագրի արժեքն է

Եզրակացություններ

Ներկայումս ՀՀ պետական բյուջեի վերաբերյալ փաստացի ցուցանիշների բավարար շարքի առկայությունը թույլ է տալիս արդեն իսկ մտածել վիճակագրական վերլուծության մեթոդներով բյուջեի հարկային եկամուտների կանխատեսման հնարավորության մասին: Այդ մեթոդների ուսումնասիրումը կարևորվում է ՀՀ-ում կանխատեսումային առավել ճշգրիտ մոդելներ ստանալու համար, միաժամանակ ՀՀ հարկային համակարգի զարգացման առանձնահատկությունները թելադրում են հարկային եկամուտների կանխատեսման առանձնահատուկ մեթոդների մշակման անհրաժեշտությունը: Եթե նույնիսկ վիճակագրական մեթոդներով կատարված կանխատեսումները հարկային համակարգում կատարվող շարունակական փոփոխությունների պայմաններում չեն հավակնում դառնալ կանխատեսումային ճշգրիտ գործիք, այուամենայնիվ դրանք կարող են ուղենշային կանխատեսումներ ապահովել, որոնք էլ հետագա փորձագիտական գնահատականների միջոցով կենթարկվեն հետագա մշակման:

Ռեգրեսիոն վերլուծության ճանապարհով սույն նյութում ներկայացված գնահատականների հուսալիությունը հիմնավորվում է հիմնական վիճակագիրների նշանակալիության աստիճանով: Նշենք, որ հավասարումների կանխատեսումային հնարավորությունները բնութագրող R^2 վիճակագիրը բոլոր երեք հավասարումների համար 90 տոկոսից բարձր է եղել: Բացի այդ ստացված կանխատեսումային գնահատականների և փաստացի ցուցանիշների համեմատականը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ վիճակագրական մեթոդները կարող են արդյունավետ գործիք դառնալ հարկային կանխատեսումների կատարման ժամանակ: